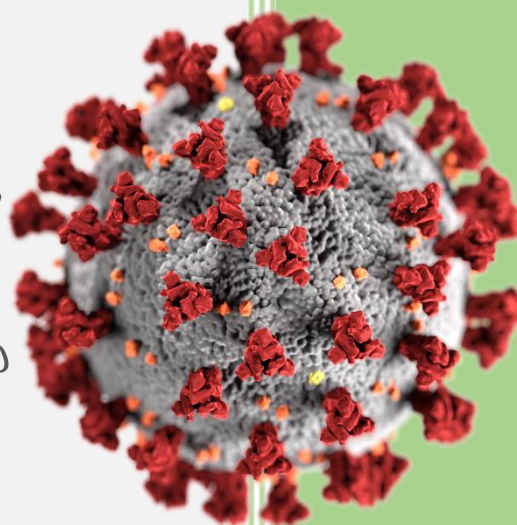

دانشگاه تربیت مدرس

دیدهبانی علمی بیماری کووید ۱۹

گزارش علمی

Scientific Report

فضاهای عمومی شهری و ویروس کرونا: همگرایی یا واگرایی

دکتر مجتبی رفیعیان^۱، آیدا کیانفر^۲

^۱استاد گروه شهرسازی دانشکده هنر و معماری

Rafiei_m@modares.ac.ir

^۲دانشجوی دکتری شهرسازی دانشکده هنر و معماری

دانشگاه تربیت مدرس

فضای مجازی آمیخته از اطلاعات علمی و شبه علمی است که ممکن است باعث سردرگمی استفاده‌کنندگان شود. هدف از این سلسله مباحث علمی، ارائه اطلاعات معتبر، دارای شناسنامه و تهیه شده توسط اساتید درباره کووید ۱۹ می‌باشد.

۲ تیر ۱۳۹۹

برای دسترسی به آرشیو گزارش‌ها به لینک زیر مراجعه فرمایید:

<https://modares.ac.ir/~covid>

گروه مطالعات علم و فناوری - ۴۸

مقدمه

بروز و شیوع بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ (COVID-19)، تمامی عرصه‌های زیستی بشر را تحت شعاع خود قرار داد. در این میان شهرها نیز به عنوان فضاهای همگرایی اجتماعی و به ویژه شهرهای متراکم جهان که به مثابه داعیه‌داران این اندیشه در خط مقدم هستند را با چالش جدی چگونگی سازگاری و بازسازی خود مواجه نموده است. رویکردها و شیوه‌های پیشین مواجه با بیماری‌های جمعی - از طاعون در آتن یونان باستان تا آنفلوآنزای اسپانیا - همگی یادآور این موضوع هستند که این بحران‌ها همواره تغییرات اجتماعی گسترده‌ای را به همراه داشته است. لیکن در خصوص بیماری کرونا، پدیده‌ی نوظهور نظیر فاصله اجتماعی، تهدیدی در برابر کارکرد شهرها، یعنی خواست انسان برای اجتماعی بودن و همگرایی بیشتر تلقی می‌شود. این امر سبب شده است، امروز شهرهای جهان، شاهد افول شدید فضاهای عمومی و قلمروهای همگانی باشند که تا پیش از این، پیوندگاه ارزش‌های معنایی و شکلی شهر بودند. چالش زمانی آشکار می‌شود که زندگی به حالت عادی بازگردد؛ در این هنگام متخصصین حوزه شهرسازی و برنامه‌ریزان با توجه به این مسئله، نیازمند توجه ویژه به شهر، فضاهای شهری و بازتعریف آن هستند. نگرانی و دغدغه هنگامی آغاز می‌شود که شاهد ناکارآمدی مکان‌های همگرایی اجتماعی از جمله پیاده‌روهای پر پیچ و خم و پرتراکم، پارک‌های بزرگ و کوچک به عنوان "ریه‌های شهر" و مکان‌های موثر بر روابط همسایگی در زندگی روزمره باشیم.

در ایران نیز، روزهای گذشته شاهد تحول چشم‌گیر فضاها و عرصه‌های شهری بوده‌ایم. مردم بر اساس پروتکل‌های بهداشتی به "ماندن در خانه" و حتی با تأکید بیشتر به "قرنطینه" ترغیب شده‌اند. رویکردی که دارای پیامی مهم برای نگرش‌های عمومی و پایه در برنامه‌ریزی و طراحی شهرها می‌باشد، از بسته‌شدن رسمی فضاها و ورود و خروج کنترل شده افراد به عرصه‌های شهری تا زمان حضور اندک و کوتاه مدت در فضا که پیامدهای منفی شامل افول سلامت جسم و روان، افزایش خشونت، افسردگی و خودکشی در پی خواهند داشت. این در حالی است که مسئولین سلامت و بهداشت عمومی بی‌توجه به پیامدهای فوق و اثرگذاری طولانی مدت انزوای اجتماعی برای شهروندان در مناطق شهری، صرفاً به یک بُعد و آن، تهدید و خطرات مرتبط با ویروس بر سلامت جسم توجه می‌نمایند.

لیکن، بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ آنچه را که بعضی از ما مدت‌هاست با آن روبه‌رو هستیم، برای همه فاش کرده است. ساخت و ساز فشرده و خلق شهرهای غیر انسانی، فضای زیادی برای رعایت پروتکل‌های سلامتی و بهداشتی مردم در محیط‌های عمومی شهری باقی نگذاشته است. اماکن قدیمی و جدید زندگی عمومی مانند خیابان‌ها و میادین در مرکز شهر و مناطق تجاری در داخل و خارج از شهرها، به فضای شهری عاری از حضور انسان، فاقد کارکرد و خیابان‌های مشابه بدون حضور مردم بدل گردیده‌اند. گرچه، شاید این تصور ایجاد گردد که روند ضد شهری در حال شکل‌گیری

است. با این وجود، تاریخ یادآور می‌شود که شهرها در همه‌گیری‌ها از بین نمی‌روند و بین بیماری و برنامه‌ریزی و طراحی شهری رابطه‌ای طولانی وجود دارد. یک دلیل اصلی اینکه شهرها به شکلی انعطاف‌پذیر به حیات خود ادامه داده‌اند همین قابلیت آنها در انطباق زیستی مجدد است، انطباقی که در بازتعریف استانداردهای نوین برنامه‌ریزی و طراحی شهری خود را بازیافته است.

آینده فضاهای عمومی شهری

در طی سالیان گذشته، طراحان و برنامه‌ریزان شهری فضاهای عمومی را برای تسهیل اجتماعات و حضور افراد طراحی می‌کردند. با این وجود بر اساس دستورالعمل‌های جدید، معاشرت اجتماعی در بیرون از خانه کاهش یافته، حمل و نقل عمومی از رونق افتاده و خیابان‌های محلی و بازارهای پر جنب‌وجوش خلوت شده‌اند. لیکن، شاهد افزایش حضور در خانه‌ها، استفاده از خودروهای شخصی و رونق خرده‌فروشی آنلاین هستیم که تهدیدی بر آنچه ما فضای باز عمومی می‌نامیم یعنی خیابان‌ها، بازارها، پارک‌ها و فضاهای باز شهری شده است. آنچه آشکار است، اثرگذاری اقدامات فاصله اجتماعی کووید-۱۹ بر کارکرد و ادراک فضا است، به خصوص اگر این اقدامات، به طور جزئی یا کلی، به یک هنجار و بخشی از عادت جدید تبدیل شود (Honey-Rosés et al., 2020). حال این پرسش محل بحث می‌گردد، ارتباط بین طراحی فضای عمومی و انتقال بیماری چیست؟ با ظهور پدیده‌ی همه‌گیر کووید-۱۹، روابط ما با فضای عمومی چگونه تغییر خواهد کرد؟ آیا رفتارهای اجتماعی نوظهور شکل گرفته از رهگذر این همه‌گیری ماندگار خواهد بود؟ آیا ارتباطات عاطفی افراد با مکان‌ها تغییر خواهد کرد؟ با این حال، پاسخ به پرسش‌ها به دلیل نامعلوم بودن عمق و میزان تحول نامشخص است، به ویژه که به طراحی، استفاده و برداشت‌های بعدی از فضای عمومی مرتبط است.

افرادی که در شهرها گرد هم می‌آیند، منافع زیادی را از بودن با یکدیگر به دست می‌آورند و این دلیل اصلی ادامه‌ی حیات شهرها است. بر پایه این روند، شهر به مثابه فضای اجتماعی وابستگی متقابل بیش از فاصله‌ها به ارتباطات نیاز دارد. تجسم فضا به عنوان زمینه و عرصه و نه به عنوان فاصله، امکان ایجاد ارتباط و تعامل را بیش از جدایی و تکه‌تکه شدن فراهم می‌کند و قابلیت برای توانمندسازی آنان در برآوردن نیازهایشان به وجود می‌آورد (Madanipour, 2014). هر چند که ایجاد فاصله در این بحران به مدیریت شرایط بهداشت و سلامت شهروندان کمک می‌نماید، اما فضای فاصله‌ای، فضای فقدان است که در آن هیچ اتفاقی رخ نمی‌دهد یا تمایلی برای وقوع وجود ندارد. در مقابل، فضای شهری، فضای حضور و حضورپذیری است که در آن رویدادها، خاطره‌ها، حضورها و فضایی سازنده که دعوتی برای شمولیت و تعامل است خلق می‌شوند.

در حالی که، در چند ماه گذشته، بیشتر با خانه به معنای وجودی آن و خلوت مکانی خود مأنوس شده‌ایم، اما باید خاطر نشان نمود، به دلایل پیش گفته، اینکه شهرها نمی‌توانند به طور نامحدود در قرنطینه بمانند، مورد وفاق همگانی است. از این‌رو، پرسش اساسی این است، در سایه بهبودی بیماری همه‌گیر جهانی، جایگاه شهر و عرصه‌های شهری برای ادامه حیات چگونه بازتعریف می‌شود؟ شیوهی برنامه‌ریزی و طراحی شهری متناسب چیست؟ قاعدتاً پاسخ به پرسش یاد شده، پس از بررسی تأثیرات طولانی‌مدت بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ در شهر و عرصه‌های آن به‌ویژه پس از برداشته شدن محدودیت‌ها محقق خواهد گردید.

شاید در کوتاه مدت، ماسک، فاصله اجتماعی و سایر محدودیت‌ها شیوه و راهکار مواجهه با همه‌گیری باشد؛ لیکن، همه‌گیری کووید-۱۹ یک تجربه یادگیری خوب در درسنامه‌های علمی ما قرار می‌دهد. تأکیدی مجدد بر این اصل اساسی که برنامه‌ریزان و طراحان شهری باید به جوامع پایداری فکر کنند که در برابر پدیده‌هایی از جمله بیماری‌های همه‌گیر، زندگی شهری در آن‌ها امکان ادامه حیات داشته باشد، نه اینکه الزاماً مجبور به اعمال محدودیت‌های بیشتری بر شهر و عرصه‌های شهری شویم. این پاندمی می‌تواند برنامه‌ریزان و طراحان شهری را نسبت به بازنگری واژگان یا اصطلاحات توصیفی مکان‌ها از نظر تراکم اجتماعی، فاصله‌ها، شلوغی یا خطرات بهداشت عمومی وادار نماید. اینکه آیا یک جامعه مصرف کننده، با داشتن فاصله کمتر، نیاز به یک شهر و عرصه‌های شهری متفاوت دارد؟ آیا جوامع از همبستگی و همگرایی و یا انفصال و واگرایی بیشتری برخوردار خواهند بود؟ آیا دولت‌ها نسبت به منافع اجتماعی و عمومی پاسخگوتر خواهند بود؟ چه تحولات دیگری از فرهنگ‌های شهری را می‌توان در شهر و عرصه‌های عمومی شهری انتظار داشت و چگونه می‌توان با برنامه‌ریزی و طراحی آنها را حفظ و بهبود بخشید؟

در این راستا ما نیز باید در کشور به آموزه‌های نوینی دست یابیم؛ آموزه‌هایی که بر گرفته از دانش و نگاه تخصصی باشد. زیرا بکارگیری اصل فاصله در فضای اجتماعی، مشکلات موجود از جمله نابرابری را تشدید کرده و مشکلات جدیدی را به بار خواهد آورد. بنابراین درس‌آموزی از این تجربه متمایز تاریخی با تأکید بر اصول پایه سازگاری و ارتقای بقای اجتماعی در محیط‌های شهری، از جمله ضرورت‌های امروز جهت تبیین راهکارها در دوره همه‌گیری و پس از آن می‌باشد.

پیام نهایی

در مجموع می‌توان گفت، همزمان با شیوع ویروس کرونا، ساکنان شهری در حال تجربه‌ی انزوای اجتماعی تحمیلی هستند که سبب شده است شهرها با فضاهای شهری بی‌روح با آینده‌ای نامشخص مواجه شوند که در آن تعامل انسان و جامعه، معاشرت‌های انسانی و زندگی شهری تحت تأثیر قرار گیرد. آنچه واضح است، ویروس کرونا، در حال تعریف مجدد رابطه ما با فضای شخصی و عمومی است. مشخص نیست که آیا تأثیرات بیماری کووید-۱۹ در عرصه‌های شهری و فضای عمومی به اندازه اثر بر دیگر جنبه‌های زندگی، بنیادی خواهد بود یا خیر. ممکن است سال‌ها طول بکشد تا بتوانیم تشخیص دهیم که همه‌گیری جهانی چگونه برنامه‌ریزی و طراحی فضای عمومی را تغییر خواهد داد و آیا منجر به یک پارادایم فکری در طراحی و برنامه‌ریزی شهری می‌شود که سبب شود طراحی و برنامه‌ریزی را قبل و بعد از آن تعریف کنند؟ لیکن، به منظور دریافت راهنمای برنامه‌ریزی و طراحی شهری در دوران پسا کرونا محورهایی به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:

۱. اعتماد و مسئولیت اجتماعی

امروزه عرصه‌های شهری به عنوان مکان به اشتراک‌گذاری تجارب افراد، به بخش مهمی از استراتژی اصلی برنامه‌ریزی و طراحی شهری تبدیل شده است. از این رو، یکی از راهکارها، آگاهی بازیگران جامعه در مورد خطرات ناشی از ارتباط و تعامل با دیگران در عرصه‌های شهری است که می‌تواند درک و فهم از فضا را کاملاً تغییر دهد. تبدیل فاصله اجتماعی به بخشی از روان و عادت جمعی جوامع، می‌تواند به پیامدهای نامطلوب انزوا و جدایی‌گزینی اجتماعی و تغییر قابل توجه در درک نیازهای شهر و عرصه‌های شهری منجر شود. در دوره پاندمی کووید-۱۹، بهره‌گیری از تغییرات بنیادی عمدتاً مبتنی بر اعتماد و مسئولیت مدنی در مقابل راهکارهای مقطعی عدم حضور در شهر و عرصه‌های شهری دارای اهمیت دو چندان می‌باشد. این امر سبب می‌شود، همچنان عرصه‌های شهری مکانی ارزشمند برای اجتماعی شدن، ایجاد اجتماع و شکل‌گیری هویت در دنیای پس از کووید-۱۹ باقی بمانند. مسئولیت اجتماعی با توسعه پایدار ارتباط درهم تنیده‌ای دارد. مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مدنی به معنای پاسخگو بودن در برابر تأثیرات بر جامعه شهری و محیط شهری و احترام به حقوق شهروندی می‌باشد؛ اصلی مهم که در دوره همه‌گیری می‌تواند به عنوان رویکردی در برابر گزینش انتخاب فاصله اجتماعی و ماندن در خانه محسوب گردد. مسئولان شهری می‌توانند از طریق تمرکز بر یادگیری اجتماعی، آموزش شهروندی و تعریف طرح‌ها و برنامه‌هایی در راستای یادآوری مسئولیت اجتماعی شهروندان و سهم و نقش آنها در احترام به قانون و هنجارها، که می‌تواند حاکمیت و مناسبات حاکم بر رفتار در فضاهای شهری را رهبری نماید، شهروندان را برای

تداوم حضور در فضاهای باز عمومی ترغیب نمایند. این امر دو مزیت عمده دارد، ضمن احترام به حق شهری شهروندان می‌تواند به عنوان ابزاری برای مشارکت در جامعه تعریف شود که باعث افزایش اعتماد جامعه به مدیریت شهری می‌شود.

۲. منافع عمومی و گروه‌های آسیب‌پذیر

چگونه می‌توان نیازهای گروه‌های آسیب‌پذیر مانند زنان، اقلیت‌های قومی، مهاجران، ساکنان کم درآمد، کودکان، جوانان، سالمندان و بی‌خانمان‌ها را در طرح‌ها، اقدامات و قوانین فضای عمومی آینده در نظر گرفت؟ بیماری کووید-۱۹ در حال حاضر نابرابری‌های موجود را تشدید نموده است. بی‌خانمان‌ها و محله‌های کم درآمد به دلیل دسترسی کمتر به مراقبت‌های بهداشتی و مشکلات بیشتر در انزوا و گسست اجتماعی و جدایی از شهر و جامعه شهری قرار دارند. اثر این نابرابری‌ها با میزان و دسترسی به فضای سبز و عمومی تشدید می‌گردد. علاوه بر این، فضاهای باز در محلات با درآمد پایین اغلب کوچکتر، تحت نظارت و تعدد کمتری نسبت به مناطق مرفه‌تر دارند که می‌تواند آسیب‌های جبران‌ناپذیری برای آنان در زمان همه‌گیری‌ها داشته باشد. بعلاوه، فضاهای عمومی اهداف گوناگونی برای جمعیت‌های مختلف ارائه می‌دهد و اغلب تنها فضاهای تفریحی در فضای باز برای ساکنین کم درآمد است و می‌تواند مکان‌هایی از شرایط زندگی نامطلوب‌شان باشد. فضاهای عمومی برای کودکان و جوانان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برای سالمندانی که به تنهایی زندگی می‌کنند، فضاهای عمومی تعامل‌های اجتماعی را فراهم می‌کند که انزوا و تنهایی آنان را کاهش می‌دهد. بیماری کووید-۱۹ سبب می‌شود، مسئولان، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران، مجدداً به تعمق در سیاست‌های شهری در زمینه شکاف و گسست اجتماعی به دلیل حاکمیت سرمایه بر شهر و فضاهای آن، کیفیت و تخصیص میزان فضاهای عمومی در مناطق مختلف شهری بپردازند و سیاست‌های گذشته حاکم بر برنامه‌ها و طرح‌ها را بازنگری نمایند.

۳. بازتعریف استانداردها و ضوابط شهری

ملاحظات بهداشتی برای تحرک فعال در شهرها سال‌هاست که وجود دارد. با این وجود، ضرورت آن در طرح‌ها و برنامه‌های شهری و در عمل از سوی مسئولان و مدیریت شهری مورد بی‌توجهی واقع شده است. بنابراین، بازتعریف استانداردها و ضوابط، در مواجهه با همه‌گیری و پس از کووید-۱۹، با الزامات به سوی پایداری شهری اهمیت می‌یابد. همچنین توجه به گونه‌های نوظهور فضاهای شهری نیازمند توجه می‌باشد. در این روزها شاهد تعریف جدید از فضاهای "نیمه عمومی" (شامل بالکن‌ها، حیاط‌های جلو و ...) هستیم که در آن تعاملات روزانه بین اعضای خانواده و همسایگان صورت می‌گیرد و می‌تواند به عنوان ابزار طراحی شهری در برابر انزوای تحمیلی از کووید-۱۹ محسوب شود که به بازتعریف حس تعلق جمعی کمک نماید. با این وجود لازم به تأکید است، عرصه و فضای یاد شده، به طور معمول در

ساختمان‌های بلند مرتبه و چند منظوره با تراکم بالای جمعیت، کارآمد نمی‌باشد. بنابراین، اجتناب از هر نوع تعامل اجتماعی و حفظ یک انزوای کامل و فاصله فیزیکی در یک محیط با تراکم بالا در شیوع همه‌گیری ویروس کرونا تنهایی، اضطراب و افسردگی را افزایش می‌دهد. بدین ترتیب، در مقابل راهکارهای کوچک مقیاس (فضای‌های نیمه عمومی)، تضمین دسترسی به طبیعت و فضاها و عرصه‌های شهری باز گسترده برای عموم مردم می‌تواند یک استراتژی اساسی شهرها در هنگام مقابله با این بحران باشد. زیرا همزمان که امکان فاصله‌گیری اجتماعی را فراهم می‌کند، روشی برای مقابله با عوامل استرس‌زا در زندگی روزمره و بهزیستی محسوب می‌شود. گرچه امکان افزایش فضای سبز در شهرها در طول بحران فعلی میسر نمی‌باشد، اما می‌تواند بینشی برای برنامه‌ریزی‌های آینده در نظر گرفته شود. به طور کلی، در آینده شهرهای پس از کووید-۱۹، ضروری است با تأکید بر خلق مناظری که محلی را برای زندگی سالم فراهم می‌کند، در شیوه ساخت‌وساز در شهرها تجدیدنظر شود. مردم و شهروندان به عرصه‌های شهری مانند پارک‌ها، زمین‌های بازی و باغ‌های پشت بام احتیاج دارند. لازم است این مکان‌ها برای هر محله شهری گسترش یابد و در دسترس‌تر باشند. بدین‌رو، تدوین شیوه‌نامه طراحی شهری و بهداشت روان در طراحی فضاهای شهری توصیه می‌گردد.

۴. شهرسازی تاکتیکی

چه الگوهای فضایی و زمانی در فضاهای عمومی شهر قابل مشاهده است؟ همه‌گیری سبب شده است تغییراتی در الگوهای زمانی- فضایی کاربران ظهور یابد، زیرا مردم سعی می‌کنند از حضور در ساعات اوج خودداری کنند. اگر این الگوی رفتاری پیچیده‌تر گردد، می‌تواند منجر به تغییر کاربران فضاهای عمومی و افزایش تقسیمات و جدایی‌گزینی‌های اجتماعی شود. تولید ساختار تفکیک و جدایی‌گزینی مکانی- اجتماعی در فضاهای عمومی معضلات سیاسی و اخلاقی را برای طراحی آینده و سرمایه‌گذاری در فضای شهری ایجاد نماید و انتظار می‌رود، خوانش و بازخوانی استفاده از فضای عمومی، پاسخ‌های بسیار متفاوتی از شهرها و فضاها را ارائه دهد. بنابراین، بهره‌گیری از بررسی زندگی عمومی به مثابه ابزاری مناسب برای ارزیابی الگوهای رفتاری افراد و نحوه عملکرد فضا، در شهر می‌تواند به کمک برنامه‌ریزان و طراحان شهری برای تصمیم‌گیری در خصوص تصمیم‌گیری آینده عرصه‌های شهری آید. همچنین ممکن است فرصتی مناسب از یادگیری انتقادی برای توسعه تئوری در شهرسازی تاکتیکی باشد. در این راستا، بهره‌گیری از منابع داده هوشمند و حس‌گرهای فعال در محیط به تصمیم‌گیری‌های مسئولین شهری کمک می‌نماید. برای مثال، در این ایام، آگاهی از تغییر الگوی رفتاری مردم از استفاده از حمل و نقل عمومی به دو چرخه‌سواری و پیاده‌روی منجر به تخصیص خیابان‌های بیشتر به این امر در شهرها توسط مسئولین شهری شده است.

۵. توسعه خلاق و نوآورانه

آیا درک ما از فضاها و عرصه‌های شهری تغییر خواهد کرد؟ لازم به اذعان است، همه‌گیری فعلی رابطه ما با عرصه‌های شهری به ویژه در فقدان حضور افراد را به شدت تغییر خواهد داد. موزه‌ها و اماکن تاریخی تعطیل شده‌اند. کنسرت‌ها لغو شده و سینماها از اجرای خود باز ایستاده‌اند. لیکن، پیشرفت فناوریانه امکانات و شیوه‌های جدید را میسر نموده است. اکنون، طرح‌های نوظهور دیجیتالی برای مقابله با فقدان فعلی خلق شده است. موزه‌ها دوباره بصورت آنلاین گشوده شده‌اند. گالری‌ها، بازدیدهای مجازی از مجموعه خود ارائه می‌دهند و سایر پروژه‌های فرهنگی به یک رویداد زنده بدل شده‌اند. بنابراین می‌توان گفت، تلاش برای تعاملات اجتماعی به اقدامات ابتکاری برای تقویت روحیه جمعی منجر شده است. این تغییرات از مکالمات از بالکن‌ها تا انتقال فرهنگ به صورت آنلاین در زندگی شهری بسیار چشمگیر بوده است. جامعه از مکان‌هایی در سطح خیابان به بالکن‌ها و پنجره‌ها منتقل شده است، که به عنوان فیلتر بین فضاهای صمیمی انزوا و قلمرو عمومی عمل می‌کنند. با این وجود، فضای باز همچنان نقش مهمی ایفا می‌کند. نیاز به پذیرش از سوی جامعه و بخشی از یک جامعه بودن، موضوعی است که باید اهمیت داده شود.

از آنجا که پاسخ به بیماری همه‌گیر کووید-۱۹، وارد مرحله بعدی آن می‌شود. بررسی اینکه چگونه می‌توان این بحران را مهار نمود تا تحولات مثبتی در شهرها به بار آوریم، ضرورت دارد. بدین منظور، ضمن تمرکز بر روی مهارت‌های موجود، تأکید بر درک و فهم پیامدهای واقعی و ارائه راه‌حل‌های بهتر الزامی و حیاتی برای مسئولین شهری است. در غیر این صورت تصمیم‌گیری متزلزل زمان حاضر، شرایط و موقعیت شهرها را نه بهتر بلکه بغرنج‌تر خواهد نمود. در انتها باید اذعان نمود، بیماری کووید-۱۹ فرصتی برای ادغام دیدگاه سلامت در برنامه‌ریزی و طراحی شهری به روش‌های جدید ارائه می‌دهد و رویکرد مجزا و غیر سیستمی کنونی جز پیچیده‌تر نمودن شهرنشینی دستاوردی نخواهد داشت.

منابع

1. Honey-Roses, J., Anguelovski, I., Bohigas, J., Chireh, V., Daher, C., Konijnendijk, C., ... Nieuwenhuijsen, M. (2020, April 21). The Impact of COVID-19 on Public Space: A Review of the Emerging Questions. <https://doi.org/10.31219/osf.io/xf7xa>.
2. Madanipour, A. (2014), Urban Design, Space and Society (Planning, Environment, Cities), Red Globe Press.